

УДК 343.85:343.132

ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРИ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Каркач П. М.,

професор
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

Анотація: В статті аналізуються окремі аспекти визначення процесуального статусу прокурора, зумовлене прийняттям нового КПК України.

Ключові слова: попередження, профілактика, запобігання злочинності

Аннотация: В статье анализируются отдельные аспекты определения процессуального статуса прокурора, обусловленное принятием нового КПК Украины.

Ключевые слова: предупреждение, профилактика, предотвращение преступности.

Annotation: The article deals with some aspect of the regulatory definition of the procedural status of the Prosecutor are to the adaption of the new code of criminal procedure of Ukraine.

Key words: prevention, preventive measures, prevention of crime.

Останнім часом, особливо після прийняття нового кримінального процесуального кодексу, на офіційному рівні все більше говорять про стан попередження злочинів у державі. При цьому статистика свідчить, що стан профілактики злочинів, вплив на злочинність, залишається незадовільним. Кількість тяжких злочинів за останні 6 років збільшилось майже на 10 %. Визиває тривогу, що від злочинних посягань у 2012 році (станом на 20-XI) загинуло 5674 особи. В цілому за останні шість років у нашій країні внаслідок злочинних діянь загинуло 43223 особи [1].

Такі дані змушують замислитись над необхідністю прийняття додаткових ефективних заходів з боку правоохоронних органів і в першу чергу: органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митних органів, органів охорони державного кордону, органів державної податкової служби, органів та установ виконання покарань по підвищенню ефективності їх діяльності.

Діяльність правоохоронних органів слід розглядати, як діяльність кожного органа окремо, і як діяльність всієї системи правоохоронних органів у сфері профілактики злочинів у всіх її напрямках. За своїм характером ця діяльність не є односкладовою, а містить у собі декілька конкретних функцій, які реалізуються окремими органами: досудове розслідування – слідчими підрозділами, нагляд за виконанням законів – органами прокуратури, охорона громадського порядку безпеки громадян – відповідними підрозділами органів внутрішніх справ та інші.

Тому маємо підстави стверджувати, що кожен правоохоронний орган крім профілактичної функції (досудове розслідування, підтримання державного обвинувачення в суді, охорона громадського порядку та інше) виконує також кримінологічну функцію. При цьому він виконує ті дії, які пов'язані з виявленням причин та умов злочинності та приймає заходи щодо їх усунення: обов'язково інформує ті органи і організації; які в силу своїх обов'язків зобов'язані усувати причини і умови, що сприяють злочинам.

Можна стверджувати, що перед правоохоронними органами, як на рівні індивідуальної діяльності кожного органа, так і на рівні їх спільної діяльності усієї системи стоїть завдання, яке охоплюється такими функціями: 1) виявляти і аналізувати причини та умови вчинення злочинів; 2) інформувати відповідні органи й організації про результати цієї роботи з тим, щоб вони приймали заходи щодо усунення причин і умов вчинення злочинів; 3) здійснювати контроль за роботою з усунення причин і умов вчинення злочинів.

У Законі України «Про прокуратуру» [2] визначено, що завдання прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове слідство «це здійснення заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню» (ч. 2 п. 5 ст. 29 Закону). Така норма зобов'язує прокурора приділяти особливу увагу додержанню вимог Закону про: встановлення слідчим у процесі розслідування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

У той же час у КПК 2012 року не передбачено норм, які зобов'язують слідчого при проведенні досудового розслідування виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочину. Таких вимог не передбачено у КПК і для прокурора, коли він здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [3].

Аналіз цих та інших даних про повноваження слідчого під час проведення досудового розслідування, а також повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, дозволяють зробити висновок, що законодавці при прийнятті Кримінального процесуального кодексу питанням профілактики правопорушень не приділили уваги. Таке рішення прийнято без урахування криміногенної обстановки в Україні.

Крім цього не зрозуміло яким чином прокурор, керуючись вимогами Закону України «Про прокуратуру», може виконати завдання нагляду за

здійсненні заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

У Законі України «Про прокуратуру» передбачено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування зобов'язаний виявляти причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому та вживати заходів до їх усунення (п. 3 ст. 30) [2]. Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурори, завжди звертають увагу слідчих на виконання цих вимог. Більше того, Генеральний прокурор України у Наказі № 4 гн від 19.12.2012 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» вимагає від прокурорів: «своєчасно вживати заходи щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відшкодування завданої ним шкоди» (п. 1.4. Наказу) [5].

Безумовно, прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, повинен вимагати від слідчих виявляти обставини та причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Слід зазначити, що у нормах КПК 1960 року [4] такі обставини слідчі обов'язково виявляли (ст. 23 КПК). Виділення законодавцем вказаних обставин в окрему норму, ст. 23 КПК, пояснювалось тим, що причини й умови можуть співвідноситися з будь-якою з обставин предмета доказування (ст. 64 КПК) і їх з'ясування відбувається на якості дослідження складу злочину, винуватості особи, обставин, які характеризують її особистість. Тобто, цим законодавець підкреслював, що під час установлення обставин предмета доказування слід звертати увагу на з'ясування того, що зумовило вчинення злочину.

У чинному КПК таких норм не передбачено, за винятком кримінального провадження щодо неповнолітніх. У ст. 485 КПК визначені обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Так, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК), необхідно з'ясувати: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального провадження [3].

Встановлення цих обставин означає виявлення факторів, які призвели до формування у винуватій неповнолітньої особи антигромадянських поглядів до злочинного наміру. При досудовому розслідуванні

вимога ст. 485 КПК, що стосується неповнолітніх чітко виконується. А як же діяти слідчим і прокурору коли кримінальне правопорушення вчинено дорослою особою? Відповіді на це питання у нормах КПК ми не знаходимо. Тому пропонуємо таке рішення. Прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, для виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, керуючись статтями 29, 30 Закону «Про прокуратуру» повинен вимагати від слідчого їх встановлення. Особливо при проведенні слідчих дій, таких, як: огляд місця події, допиту потерпілого, свідків, допиту підозрюваного, проведення експертизи та інших.

При цьому прокурор повинен керуватися вимогами ст. 36 КПК, яка дає йому право доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 1.4. ст. 36 КПК) [3]. Доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі, слідчий зобов'язаний виконувати (п. 4 ст. 40 КПК). Робота слідчого з виконання вимог прокурора щодо виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення це тільки одна складова його діяльності, друга складова – вжиття заходів для їх усунення. Хто повинен вживати такі заходи, якщо нормами КПК вони не регламентовані? Думається, що вирішення питання про вжиття заходів необхідно покласти на прокурора, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Прокурор, керуючись статтями 23, 30 Закону України «Про прокуратуру» має, всі підстави внести, подання на виявлені порушення закону.

Така дія прокурора буде, реальним виконанням вимог Наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р., яким керівникам прокуратур усіх рівнів і галузевих підрозділів апаратів, прокурорам процесуальним керівникам досудового розслідування запропоновано забезпечити: «своєчасне вжиття заходів до усунення причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушення» (п. 1.4 Наказу) [5]. Думається, що запропонований порядок виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та їх, усунення буде реальною підставою щодо виконання завдань прокурорам при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове слідство. Поряд з цим необхідно враховувати, що в Україні відбувається трансформація кримінального процесу із засобу боротьби зі злочинністю в механізм захисту людини і суспільства. Тому профілактика діяльності слідчого повинна стосуватися не тільки неповнолітніх, але і дорослих, що вимагає відповідних змін у нормах КПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газета «Голос України» « 127 (5627) від 12 липня 2013 р.
2. Про прокуратуру: Закон України (станом на 01.12.2012 р.) // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]. – К.: «Центр учбової літератури». – 2012 – 254 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х.: Одісей, 2011. – 232 с.
5. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального

прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?m=publications>.

УДК 343.98

МОЖЛИВІСТЬ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ

МалярOVA В. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті розглянуті можливості оптимізувати розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків через використання розширеного переліку обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Це забезпечує всебічне, повне й об'єктивне розслідування, необхідне для прийняття правильних і законних рішень як на різних етапах розслідування, так і по провадженню в цілому.

Ключові слова: розширений перелік обставин, що підлягають встановленню; оптимізація діяльності слідчого.

Аннотация: В статье рассмотрены возможности оптимизации расследования преступлений против нравственности в сфере половых отношений через использование расширенного перечня обстоятельств, подлежащих установлению в уголовном производстве. Это обеспечивает всестороннее, полное и объективное расследование, необходимое для принятия правильных и законных решений на всех этапах расследования.

Ключевые слова: расширенный перечень обстоятельств, подлежащих расследованию; оптимизация деятельности следователя.

Annotation: The article considers the possibility of optimizing the investigation of crimes against morality in sexual relationships through the use of an extended set of circumstances to be established in a criminal proceeding. It provides a comprehensive, full and objective investigation needed to make correct and lawful decisions at all stages of the investigation.

Key words: extended list of circumstances to be investigated and the optimization of the investigator.

Вивчення судово-слідчої практики у справах про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків, криміналістична характеристика цих видів злочинів, дозволяють розглянути розширений перелік обставин, що підлягають встановленню в процесі їх розслідування. Використання розширеного переліку цих обставин, дає можливість оптимізувати діяльність слідчого і забезпечити всебічне, повне й об'єктивне розслідування кримінального провадження, необхідне для прийняття правильних і законних рішень як на різних етапах розслідування, так і по провадженню в цілому.

Коло обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків у першу чергу, обумовлюється предметом доказування, передбаченим ст. 91 КПК України. У комплексі з криміналістичними ознаками вказаних злочинів ці обставини становлять алгоритм слідчої діяльності по кожному кримінальному провадженню [1, с. 121-134; 2, с.559-561; 3, с.40-47; 4, с.100-106].

Враховуючи ознаки та структуру складів злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, під час розслідування цих злочинів, встановленню підлягає таке коло обставин.

1. Обставини, пов'язані з подією злочину та іншими елементами об'єктивної сторони:

1) *Подія злочину* (який злочин вчинено). Особлива складність на початковому етапі розслідування виникає у випадку відсутності заяви з боку потерпілого. Однак встановити цю обставину надзвичайно важливо, оскільки окремі злочини проти моральності у сфері статевих стосунків часто пов'язані саме зі зникненням людини з місця її перебування або проживання.

2) *Місце вчинення злочину* (виконання кожного з етапів злочинної операції: вербування, переміщення, утримання потерпілого; маршрут транспортування потерпілих; межі злочину в цілому). Однією з особливостей цієї категорії злочинів є можлива наявність безлічі місць події, оскільки саме вчинення злочину може проходити в кілька етапів. У ході розслідування повинні бути не тільки встановлені всі місця події, але і доведено, чому кожне з них є таким, яка саме частина злочинного задуму реалізована в цьому місці. Типові помилки при встановленні місця вчинення злочину пов'язані з тим, що слідчий у достатній мірі не усвідомлює значення етапності вчинення цього злочину. Наприклад, при вчиненні торгівлі людьми спочатку проводиться вербування потерпілого в тому місці, де він знаходиться (квартира, офіс, автомобіль, школа, зал аеропорту тощо), і це місце, безсумнівно, є місцем події. Після цього потерпілих транспортують і утримують в якомусь іншому місці або навіть кількох місцях (коли потерпілого неодноразово перевозять з місця на місце для ускладнення можливості його виявлення), тому кожне з цих місць також є місцем події. Отже, кожне